

hatása mindig esztétikai, azaz nyelven túli is.

A kötetben olvasható tanulmányok egytől egyig központi jelentőségű kérdésre próbálnak választ adni: „Az irodalmi mű egyszerre művészet és nyelv: az a nehéz feladat, hogy megtudjuk: milyen jellegű kapcsolatok egyesítik ugyanannak a jelenségnek ezt a két szemléletét.” (115) Riffaterre legtöbb kortársánál közelebb jut a kérdés megválaszolásához, mikor feltételez, módszeresen leír, meghatároz és egyes műalkotásokban sikerrel elemez egy a nyelvre épülő, viszonylag független stilisztikai dimenziót. Adós csupán egy még ezen túli esztétikai szféra meghatározásával marad. Teljesítménye így is kiemelkedő. Nála tovább legjobb tudomásunk szerint még senki sem jutott azok közül, akik figyelmet szenteltek a műalkotás nyelvi megformáltságának, mely pedig bármely érvényes esztétikai rendszer szükségyszerű alapköve.

SEGEDY-MASZÁK MIHÁLY

FOGALMI RENDSZER ÉS ESZTÉTIKAI HATÁS

(Fasiszta író-e D. H. Lawrence?)

John R. Harrison: The Reactionaries. Yeats, Lewis, Pound, Eliot, Lawrence. A Study of the Anti-Democratic Intelligentsia. New York, 1967, Schocken Books, 224; **Norman J. Fedder: The influence of D. H. Lawrence on Tennessee Williams.** The Hague, 1966. Mouton and Co., 131; **John E. Stoll: D. H. Lawrence's „Sons and Lovers”. Self-Encounter and the Unknown Self.** Muncie, Indiana, 1968. Ball State University, 48; **H. M. Daleski: The Forked Flame. A Study of D. H. Lawrence.** Evanston, 1965. Northwestern University Press, 320.

Cáfolhatatlan igazság, hogy a két világháború közötti korszak jelentős angol írói – Virginia Woolfot leszámítva – mind a politikai jobboldal elkötelezettjei voltak. A kritikusok többsége eddig ezt vagy elhallgatta, vagy elverte a port miatta a szóban forgó írón. Harrison ezzel szemben tárgyilagos képet akar rajzolni: az antidemokratikus gondolkodást bonyolult kérdés komplexumként, hosszú és szerves történeti folyamatként látatja. Felhívja a figyelmet több kevésbé ismert vagy elhallgatott tényre. Több

hangsúlyeltolódást javasol: a korábbiakhoz képest új az a meggyőződés bizonnyított észrevétele, mely szerint Pound demokratikusabban gondolkozott, mint akár Yeats, akár Eliot. Elemzése során kiténik, hogy azok, akik korábban Wyndham Lewist és Poundot egyértelműen fasiszta írónak könyvelték el, kuszán módon tallóztak politikai írásaikból, s nem vették figyelembe, hogy Pound a nacionalizmust az emberiség egyik fő megrontójaként utasította el, Lewis pedig egész életében tiltakozott az erőszak bármiféle formája ellen. Ugyanakkor Harrison azt is kimutatja, hogy a tárgyalt írónak általában elemi ismeretek hiánya (Pound és Eliot sohasem értette meg az olasz illetve az angol társadalmat), valamint olyan alapvetően hibás feltételezések, mint a nagy művészet és a szilárd társadalom (Lewis) vagy az elgépiesedés és a demokrácia (Yeats, Lawrence) összekapcsolása vezette tévútra.

Van azonban a könyvnek egy fejezete, melyet kifejezetten szerencsétlennek érünk. Kétségtelen, hogy a világkép síkján Lawrence több ponton analógiát mutat említett kortársaival. A különbségek azonban legalább annyira jelentősek, s noha a szerző többet is észrevesz közülük, igyekszik a háttérbe szorítani őket. Míg a többi négy író esztétikai értékítéleteket próbált átültetni a politikába, s voltaképpen mindegyiket elsősorban a művész társadalmi helyzete érdekelte, addig ő megfelelő életmód keresését vallotta fő céljának. Amazok az önellenőrzés magas fokát, ő a spontaneitás teljességét látta a művészetben. Az ilyen lényegbevágó ellentétek elhanyagolása szükségszerűen vezet arra, hogy Harrison csak a tények meghamisításával képes beilleszteni Lawrence-et a gondolatmenetébe. Németbarátoknak nevezi, holott a levelezéséből világosan kiderül, hogy pusztán a háborús uszítástól határolta el magát, olyan időkben, mikor Thomas Mannól Anatole France-ig és Balázs Béláig annyian engedtek a kísértésnek. Lloyd George-ot sem faji alapon, welsch származása miatt vetette meg, hanem azért az otromba és tudatlan nemtörődöm-ségéért, mellyel a háború utáni békekötések alkalmával viselkedett. A nagybeteg Lawrence-szel szemben övön aluli ütés azt állítani, hogy gyávasága miatt ellenezte a háborút. Négy kortársához hasonlóan Lawrence is ellentétpárokból gondolkozik. Különösen jól megvilágítja ezt az összehasonlítás Tennessee Williams-szel, kire Lawrence döntően hatott. A Rousseau-val induló ellenracionizmus, a hasonló élet-rajzi körülmények (össze nem illő szülők, ipari környezet, korai súlyos betegség,

platonikus kamaszkori szerelem), a korai lelki hajlamaik elleni reakció mindkettejüket arra kényszerítette, hogy a test és a szellem ellentétében lássák a lét legfőbb mozgatóját. Csakhogy Williams mindig könyörülettel, szánakozással hajlik a szexuális aberráció nyújtotta pillanatnyi kielégülést kereső neurotikus töredék-emberek felé, s ennek megfelelően a szigorú redukciót feltételező allegorikus drámai kifejezőmódban talál önmagára, ellentétben Lawrence-szel, aki Ursula Brangwen és Birkin, Lady Chatterley és Mallors kapcsolatával a két főfelvet egyetft teljes élet normáját próbálja jelképezni, szerves folyamatként, következesképpen az elbeszélő próza szekvenciális modusában.

Lényegbevágó tehát az a különbség, mely Lawrence-et négy kortársától elválasztja: azok egy ellentét egyik oldalát állítják, a másikat pedig tagadják, míg ő az ellentétek kiegyenlítését tartja céljának.

A két alapelv szintézise, a teljes élet látomása *A szívárvány* (1915) és *A szerelmes nők* című regényekben valósul meg a legmagasabb szinten. Az *Aaron pálcája* (1922), a *Kenjuru* (1923) és a *A tollas kígyó* (1926) az archetipikus én egyoldalú hangsúlyozásával kétségtelenül beszűkülést, művészi hanyatlást jelent. Ezekben az években Lawrence valóban több ponton érintkezik a fasiszta ideológiával – de ez az állítás itt is csak rendkívül szigorú fenntartásokkal érvényes. Az egész életművet pedig nem lehet *A tollas kígyó*-ból levezetni, melyet Daleski joggal tekint zsákutcának – elég, ha arra utalunk, hogy a *Lady Chatterley kedvese* (1928) az őt megelőző három regény teljes tagadása, visszatérés – ha sokkal kevesebb mélysége és szűkebb skálája miatt alacsonyabb szinten is – a Brangwen-családról írt két regény szemléletéhez.

Daleski bináris sorként írja fel Lawrence létértelmezésének a képletét. Formulája túlzottan egyszerű: inkább térben egymást metsző ellentétpárokként kell elképzelnünk Lawrence költői világképének csomópontjait.

Lawrence – akár Blake vagy Ady – különböző kulturális hagyományokat vegyítve elektrikus, de összefüggő és a művektől különválasztható gondolati rendszert hozott létre. Az ilyen életművek abba a kísértésbe ejtik a kritikust, hogy elhanyagolja az egyedi alkotásoknak mint megbonthatatlan, zárt kontextusoknak az elemzését. Lawrence világképe egészében véve semmiképpen sem kapcsolható össze a fasiszmussal. Egyéni mitológiáját azonban még egészében véve sem szabad túlzottan komolyan vennünk, mert ez annyit jelentene, mint – közismert Marx-megál-

lapításra emlékeztetve – Balzacot royalista regényíróként értelmezni, a műalkotás helyett az alkotói szándékot elemezni. Az esztétikai érték mindig a műből felszabaduló erők hatása a befogadóra; a műalkotás mindig mást mond, mint amit létrehozója „ki akart fejezni”. Az esztétikai érték a már létrejött mű kisugárzása, míg az alkotói szándék és az író fogalmi rendszere megelőzi a művet.

alkotói szándék
fogalmi rendszer } → mű → esztétikai hatás

Az itt ismertetett könyveknek az a fogyatékosága, hogy mindvégig a folyamatnak a művet megelőző szakaszát vizsgálják. Pedig *A szívárvány* és a *Szerelmes nők* végső soron nem azért jobb műalkotás, mint a *Kenjuru* vagy *A tollas kígyó*, mert differenciáltabb, a lét bonyolult összefüggéseit megfelelően tükröző fogalmi rendszert rejt maga mögött, hanem mert a jelképiség összetettebb és intenzívebb esztétikai hatást teremtő síkjan mozog, míg a két későbbi regény az allegória didaktikusabb szintjén marad.

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY

Graziella Pagliano Ungari: Critica letteraria e sociologia della letteratura. Assisi – Roma, 1971. Beniamino Carducci Editore.

A kötet a szerző 1965 és 70 között írt tanulmányainak gyűjteménye, melyek nagyrészt az olasz szociológia két központi folyóirata (*Rivista di sociologia* és a *Critica della sociologia*) közölte. Legnagyobb százalékuk ismertetés a nemzetközi irodalom-szociológia eseményeiről; kötetbe rendezésük célja, hogy az olasz irodalomtudomány ne szakadjon el az egyre terebélyesedő és nemzetközi méreteket öltő irodalom-szociológiai kutatásoktól.

A könyvet két munkahipotézis vezeti be. Az első: Éscarpit nyomán az egyre növekvő könyvkiadás következtében kettéváló két könyvfajta elemzi; az úgynevezett kultúr-könyveket szembeállítja a „tömegkönyvvel”, vizsgálja az olvasóközönség megoszlását (melynek csak 12%-a tart igényt a hagyományos irodalom kategóriájába tartozó művekre), illetve az olvasóközönség új feltételek melletti tájékoztatásának és a közlés valós felmérésének lehetőségeit. A másik tanulmány Pagliano Ungari doktori értekezésének összegezése, melyben nyomon kíséri a XIX–XX. századi francia irodalom politikus-ábrázolásainak különböző változatait, és ezen ábrázolás-